Соколёнок

Лашын

4/2017

июль-август

0+

БАЛАЛАР УЬШИН ЭКИ АЙДА БИР КЕРЕ ШЫГАТАГАН РЕСПУБЛИКАЛЫК ЖУРНАЛЫ

Ан. КУЛТАЕВ

Йыл айлары

Йыл ишинде айлар бар,
Саны болар он эки.
Солар акында бу хабар,
Айтайым сизге аьли:

ИЮЛЬ айы-яй айы,
Заманында келеген.
Артезианнынъ тоьгереги –
Бала сес пен куьйлеген.

АВГУСТ. Сары бу авлак
Ятадылар оьгизлер.
Пишен шалына. Коьп арак
Теректе ийиледи емислер.

(ызы болаяк)

С. КАПАЕВ

Емире

Емире – куьбидей кып-кызыл кызган зат. Кыста ол коькте ятады. Язлыктынъ басында ерге туьсип, оны йылытады. Эш те, емире мусылман дини алынмай турып айтылган зат болар. Оны бабаларымыз куьн йылувын ерге мол берген шак пан байластырганлар. Бизим ата-бабаларымыз табиаттынъ бу заманын кайдай да бир уьйкен куьдирет куьш пен тенълестиргенлер.

Елпилдеп туьсти Емире,
Ер йылынып бувлады.
Ямгыр явып, ер йибип,
Шокырак та шувлады.

«Емире туьсти, Емире», –
Деп эгинши даьвренди.
Бисмилла деп, сабаншы
Ерге салды туьренди.

Емиреди несилге
Айтып кетти бабалар.
Емире туьсип яз басы,
Янландылар далалар.

Атайлар айткан Емире
Айтылмады, койылды.
Неше аьруьв аьдетлер
Аьле бизде йойылды.

Ер йылынса язлыкта,
Емире туьсти, деймен мен.
Халкым айткан аьдет деп,
Аталарды эслеймен.

Асан Межитовка – 95 йыл

Аьскерши эм шаьйир

Мине соьйтип айтпага керек онынъ акында. Ол да ким десенъиз, Ногай еринде аты ийги белгили болган Асан Межит улы Межитов болар. Согыс эм ис ветераны. Сосы куьнлерге дейим турган болса, ога 95 йыл толаяк эди. Асан Межитов 1922 йыл Ногай районнынъ Арсланбек авылынды ярлы эгиншидинъ аьелинде тувган. Онынъ айтувы бойынша, ногай халкынынъ бай эпосын суьймеге, оны ман кызыксынмага ымтылыс онда Кызлар каласында педучилищеде Абдулхамид Джанибеков колында окыганда тувган. Окытувшымыз, дейтаган эди ол коьнъили коьтерилип, дерисининъ аьр бирисинде бурынгы ногай йырларын, айтувларын, такпакларын уста кепте кулланып турган эм аьр заман ясларга эм кызларга оларды билмеге эм окымага маслагатын эткен. Бар болган китаплерин оларга аькелип берип турган.

Асан Межитов коьплеген йыллар бойында район еринде партия эм совет органларында, авыл хозяйство тармагында куллык эткен эм абырай–сый казаган. Халкынынъ яшавын ийги билгем эм онынъ кылыгын, турмысын анълаган. Басыннан оьткен яшавы акында оьзининъ язганларында айтпага шалыскан. Оны анълав эм билуьв уьшин шаьйир язып калдырган затларды окыса, анълавлы болып калады. Асан Межитов Уллы Аталык согысынынъ белсен ортакшысы да болган эм басыннан оьткен аьскер йыллары акында аз язбаган.

Халк арасында согыс эм ис ветераны шаьйир эсапта да ийги таныс эди. Коьплеген эм коьплеген шараларда болып, язганларын суьйип окымага разы эди. Онынъ язганлары онлаган йыллар узагында «Шоьл тавысы», «Ногай давысы» газеталарынынъ бетлеринде, «Тувган ерим», «Лашын» журналларынынъ бетлеринде баспаланып келгенлер, радиодан берилгенлер.

Асан Межитов оьз ятлавларында тувган ерин суьювин, онынъ аьдемлери мен оьктемсуьвин, халк аьдетлерининъ уьйкен маьнелигин коьрсетеди, дослыкты, ийгилик этуьвди, кардашлыкты данъклайды. Аьдемнинъ яшавында куллык этуьв кайдай уьйкен эм сыйлы орынды бийлейтаганын арымай–талмай язып турган.

«Тувган ерим» ятлавында шаьйир орамларында яланъ аяк, яланъ бас юрген Арсланбек авылына мунавдай сыдыраларын багыслаган:

– Уланлары
Анъшыласа кув урган,
Сувсылдаскан
Камысында кыр тавыклы,
Сабыр аккан
Йылгасында коьп балыклы,
Арсланбегим,
Сенсинъ меним ерим тувган...

Автор яс–явкага каратылган ятлавларында яслар ман кызлар аталар ман аналардынъ данъклы йоллары ман юргенин суьеди эм ога шакырады:

– Ат туягын тай басар,
Тай баспаса ким басар?
Басаяклар сиз, яслар,
Биз картайсак, орынды
Алаяк та сиз, яслар!
Яслар яшар Эл уьшин,
Яслар яшар халк уьшин...

Шаьйирдинъ «Эгер шоьлим соьйлесе» деген ятлавынынъ маьнеси уьйкен: сонда коьшпели ногай халкынынъ бурынгы яшав аьлин билетаганын эм ол калай болганын суьвретлейди. Ога оьзининъ катнаслыгын ашыкландырады:

– Бурынгы
Кара кумлар бойында,
Ярлы халкты
Ямшылыкта коьргенмен.
Бай-мурзалар
Халкка ебир эткенде,
Ишим янып,
Каарланып юргенмен.
Бурынгысы
Сувсызлыктан ярылып,
Такырларга,
Ювсанларга мен толдым,
Бассыз байдынъ
Мынълаган коьп малларын,
Авайына
Бага турып кор болдым...

Шаьйир Сталинград каласын душпаннан саклавда эрлигин коьрсеткен йигитлердинъ бириси болган эм онынъ акында биз «Эсимде» деген ятлавында сезбей болмаймыз. Мине онынъ бир кесеги:

– Таварых айлак бай,
Коьп коьргенсинъ кыйынлык,
Согысларда сен тапкан,
Уллы Енъуьв эм сыйлык –
Дайым меним эсимде.
Мынълаган яс йигитлер,
Аямайын янларын,
Явды каты соктылар,
Эдиль ювды канларын.
Коьрдим оны – эсимде.
Согыслардынъ биринде,
Яраланды онъ колым.
Госпитальден шыккан сонъ,
Оьттим енъуьв мен йолын,
Олар дайым эсимде...

Оьзининъ яратувшылыгында автор Ана, ана ман бала ара байланыс, суьйим, катнаслык акында аз язбаган эм олар мине буьгуьнги куьнлерде де инсанларга куьнделик яшавында керек. Оны биз «Айлак баа анага» деген ятлавында коьрмей, сезбей болмаймыз:

– Бала деген
Айлак баа анага,
Онынъ уьшин
Ян-юреги куьеди.
Коьзи онынъ
Тоймас карап балага,
Ол баласын
Балдай коьрип суьеди...
Суьйинесинъ,
Улынъ сенинъ бир заман,
Эл саклавга
Деп аьскерге кеткенде,
Тувган якка
Кайтып келип алыстын,
Сый казаныпп
Мырадына еткенде.

Шаьйир Асан Межитовтынъ «Наьсийхат» деп аталган аьлемет йыйынтыгын окыган аьдем онынъ кайдай бир таланты барлыгын, яшавды ийги билгенин эм коьрсеткенин сезбей болмайды. Онда ол тек ийги затлар акында айтып калмай, кемшиликлерди, эски аьдетлерди селекелейди эм оларды тайдырув кереги акында маьселе

коьттереди. Эм онынъ коьтерген маьселелери аьли де маьнели эм керекли болып каладылар:

– Алшак туьссе соьзинъиз,
Кенъесинъиз оьзинъиз.
Ялган соьзлер оьркенсиз,
Оьсесип ызын кувмаса,
Оьсескен ерде баьле бар,
Сабырлык келип тувмаса.
«Салып кой» дей халкымда,
Коьп сабырлык биткенге,
Сабырлыктан зыян йок,
Каьдери мен эткенге.
Мен айтаган соьзлерде,
Каьте болса кешинъиз,
Яхшы эдап йол алсын,
Ога кенъ йол бершинъиз...

Асан Межитовка быйыл 95-йыл болады. Эм биз, 21-нши юзйыллыктынъ ваькиллери, 20-ншы юзйыллыкта яшаган эм сав оьмирин халкына багыслаган аьскерши эм шаьйир Асан Межитовтынъ акында ийги соьзлер мен эскеруьвлер этпеге борышлымыз. Ондайлардынъ яшавлары оьмир-оьмирине яркырап янган бир маяк болып турганы керек. Оны яркыратув эм коьрсеутьв бизим колларымызда.

А.Култаев, Дагыстан язувшылар Союзынынъ секретари.

Орыс поэзиясыннан

Марина Анатолий кызы Ахмедова-Колюбакина белгили орыс шаьйири, коьшируьвшиси эм публицисти. Ол 1952-йыл Челябинск каласында тувган. Алты ясыннан алып ятлавлар язып келеди. Москвадагы Максим Горький атындагы Литинститутын битирген. Аьлиги заманда Махачкалада яшайды эм аьрекет этеди. РФ-дынъ культурасынынъ ат казанган куллыкшысы, Дагыстыннынъ халк шаьйири. Орыс тилинде балалар уьшин шыгытаган «Лашын» журналынынъ редакторы. Орыс тилине ногай шаьйирлери Кадриядынъ, Бийке Кулунчаковадынъ, Анвар-Бек Култаевтинъ, Мурат Авезовтынъ коьплеген поэмаларын эм ятлавларын коьширген.

Буьгуьн М.Ахмедовадынъ ногай тилине коьширилген бир неше ятлавларын беремиз.

* * *

**Бизим йылга кой кимик,
Буйра баслы, тоьгерек.
Алгасайды, коьп юрис,
Уйклап кете эртерек.**

**Арыганда, тыншаяр,
Тенъизге де ол усар.**

* * *

**Ямгыр явды шат болып,
Ыланъкалы, суьвретши.
Ясай шешек толтырып:
Бири кызгылт, ак бири.**

**Теректеги алмалар,
Кызыл туьс пен боялган.
Коькшил туьсли сав орман,
Куьлип туры. Арыган.**

* * *

**Буьгуьн куьннинъ коьзи де,
Кумнан боьрек писирген.
Алтын туьсли, кырк–кырк этер,
Сал авызга, эрип кетер.**

**Толкын аьли келип калар –
Эм боьректи ашап алар.**

* * *

**Манъка уьйдинъ аьр бирининъ
Тоьбесинде боьрки бар.
Оьзи янъы, басы сис,
Ап–ак. Ысла, айланар.**

**Тийсе ога куьн коьзи –
Агып таяр боьрк оьзи.**

Коьширген А.Култаев.

Аскербий КИРЕЕВ

Оьс саьбий

«Куьн болсын
аьр дайым!» –
Деп сага йырлайым.
Йырымды сен тынъла,
Оьс, саьбий оьс, бала!

Оьс саьбий, куьн сайын,
Куьн болсын аьр дайым.
Аьр дайым алдыга
Йигерли адымла!

Яшавынъ яйнасын,
Бактынъ кенъ
ашылсын.
Йигит бол аьр ерде,
Данъкка шык элинъде.

Яныплы ананъды
Ис пен сен кувандыр.
Оьс, саьбий, оьс яйна,
Яшавга адымла!

«Куьн тувсын
йылмайып», –
Деп сага йырлайым.
Ласпа сен казага.
«Йок!» – дейик кавгага.

«Босын, – деп, –
тынышлык!» –
Аналар, айтайык.
Оьс, саьбий. Алдыга
Йигерли адымла!

Куруптурсын МАМБЕТОВ

Кыска хабарлар

ЙЫРТЫК ЫСТАН – «МОДА»

Усман-агай бир ийги куьн авылдынъ ишиндеги кишкей «вагончик-туькенлердинъ» бирисине кирген эди. Онда туькенши болып эсли ногай хатын олтыры. Ол бир ярасык такыялы кыз бала ман хабарласып туры эдилер. Аманласкан сонъ туькенши: «Бу меним кишкей кызым», – деди. Кыздынъ уьстинде йыртык, телеме тесик, этлери коьринип турган «джинсы» деген ыстаны бар. Сол кийим Усман-агайга эрши, уят болып коьринди...

Бу не аламат, анасы – туькенши, атасы – хаким, сондай аьдемлердинъ кыз баласы эл арасында йыртык ыстан ман юри. Янъгысын сатып алмага акшалары йок деп айттырып. Сага яс йигитлер карамас.

– Уялмайсынъма, кызым? – деп сорады.

– Акаай! Бу сондай «мода»! – деди кыз уялып, эки бети алмалардай кызарып.

– Сондай «мода» болама, балам, яс кыздынъ каркырасы, эти коьринетаган. Уят ис сол! Уят эм эрши «мода»!

Ашамадым – емедим...

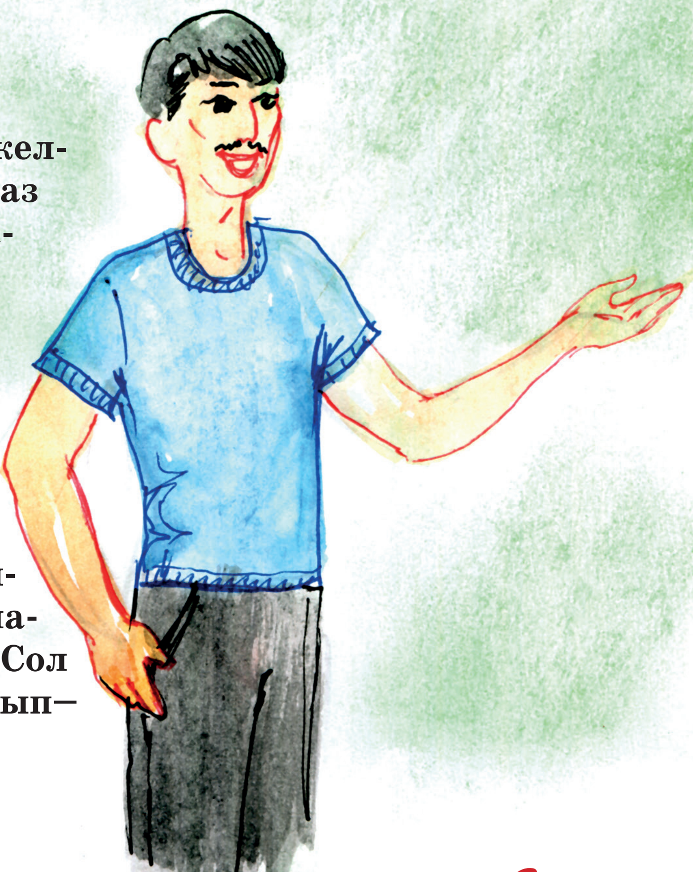

Конъсы авылдан яхшылыкка – тойга келген Ахмат–агай яхшы кейфленген, бираз озгарыпты эм оьзи уьйине кайтып болмаяк. Сога коьре тойдынъ эм уьйдинъ иеси Махмат инисин шакырып алып, конакты авылына еткеринъиз деп айтады. Бир заманнан сонъ кайтып келген ястан сорайды. Аьруьв кепте элтединъме, сени йолда кыйнамадыма?..

– Йок, кыйнамады, бир яман соьз де айтпады! Тек авылына еткеншей, сав йолдынъ узагында «Ашамадым–емедим, ойнамадым–куьлмедим» деп йырлап кетти. Сол соьзлерди уьйине киргеншейин кайтарып–кайтарып йырлап барды.

Авылда кайтип яшайсыз?

Биринши классты кутарган сонъ Хадижады, синълиси Ясминады эм бебеси Мухаммадты анасы Сургут каладан авылга поезд пен аькелген. Атайлары, тетеси эм энеси, баска ювыклары балаларды коьп суьйип-кушаклап олтыртпага ер таппайдылар.

Биринши куьнлерде Хадижа уьйкенлерсиз азбардан кырга шыкпага коркады.

– Не болды сага, неден сен коркасынъ? – Олардынъ соравларына Хадижа айтады:

– Бу авыллар неге тарык экен, олар болмаса экен!

– Неге соьйтип айтасынъ, кызым? – сорайдылар ювыклары.

– Аьшиги, авылларда боьрилер эм йыланлар толы деп айтадылар.

Сиз мында кайтип коркпай яшайсыз?

Домбайдынъ баласы

Бир-бир авыллардынъ артезиан сувы таза, йымсак эм татувлы болады. Сога коьре Ахмат-агай колик пен келеятканда, йолда токтап, канистраларга толтырып сув куйып алады. Соьйтип, яздынъ бир куьнинде ол токтаганда, ога авылдынъ балалары янастылар. Келип, ногайдынъ аьдети мен, олар агайдынъ колын эки коллары ман алып, саламластылар.

— Сен кимнинъ кедеси, балам? — деп сорады агай кеделердинъ биревиннен.

— Мен Домбайдынъ ясы? — деди кеде бала.

Домбай деген баладынъ атасыннынъ аты тувыл, ол халк таккан «кличкасы». Коьркли, мазаллы яде куватлы аьдемлерге ногайларда соьйтип айтатаган болган.

Таньла яде «послезавтра»

Авылдынъ орталыгына куллыклары ман барган Ахмат-агай уьйине алгасамай кайтып бараятыр. Ога карсы тратуар уьсти мен ерли орта мектебтинъ окувшыларыннынъ биринши класста окыйтаганлардынъ бириси келеятыр. Аркасында китаплер, тептерлер толган дорбасы илинген. Агайга янаса берип, бала «Ассалам алейкум» деп ясы уьйкеннинъ колын, ногайдынъ аьдети мен, эки колы ман сыйлап алады. Саламына явап кайтарып, баладынъ кылыклы, эдаплы эм акыллы болганына разы болган агай, аманласканнанъ сонъ, кишкей йигиттинъ басын сыйлады.

Сонъ окувшыдан «атанъ уьйдеме» деп сорады.

— Йок, ол келген йок, танъла яде «послезавтра» келеек! — деди.

Кетип бараятырып тагы да «танъла яде «послезавтра» деп кайтаралап айтты.

Мереке

Бийиклевге ымтылганлардан

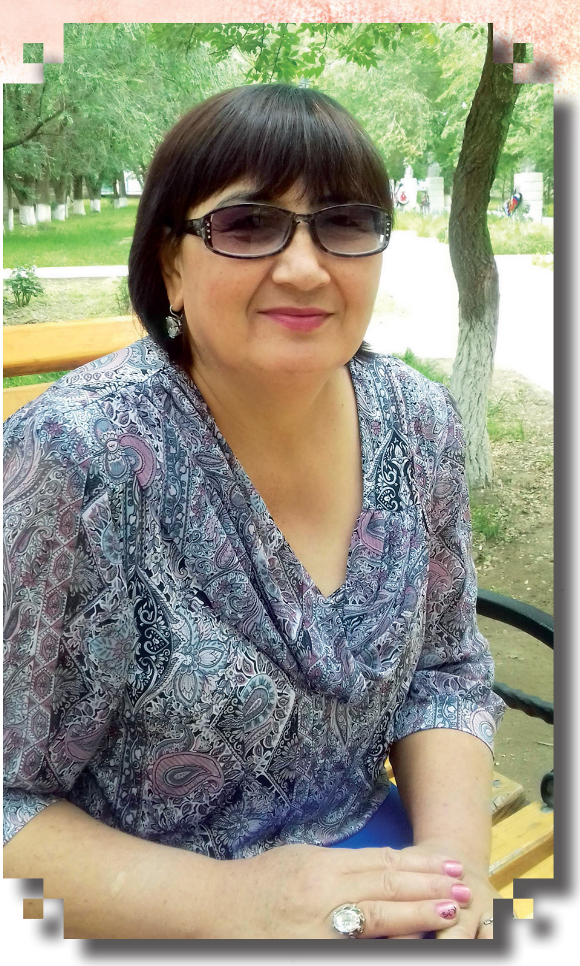

Россия язувшылар Союзынынъ агзасы, шаьйир эм журналист Гульфира Абдулаким кызы Бекмуратов республикамыздынъ Ногай районынынъ Уьйсалган авылында 1967-йыл 29 июль куьн тувган. 1984 йыл сосы районнынъ Орта-тоьбе авылынынъ орта школасын битирген. Оннан сонъ Хасавюрт педучилищесинде, СГА-дынъ психология факультетинде окувын бардыган.

Мине 16 йылдан бери Гульфира Бекмуратова «Шоьл тавысы» республикалык ногай газетасынынъ хабаршысы, сонъ болса маданият боьлигининъ редакторы болып аьрекетин бардырып келеятыр. Отыз йылдан артык заман поэзия ман каьр шегеди. Онынъ кол астыннан шыккан поэтикалык произведениелери Черкесск каласындагы «Ногай давысы» эм Терекли-Мектебтеги «Шоьл тавысы» газеталарынынъ бетлеринде, балалар уьшин шыгатаган «Лашын» журналынынъ бетлеринде баспаланып келедилер.

Аьлиги заманда Гульфира Бекимуратова – Россия язувшылар Союзынынъ эм журналистлерСоюзынынъ агзасы. Ногай тилинде шаьйир кызымыз «Бузылган куьзги» эм «Меним дуныям» деп аталган йыйынтыклардынъ авторы болады.

Быйыл Москва каласында Россия халкларынынъ аьлиги адабиятынынъ антологиясы баспадан шыкты эм ога Россия ерининъ юзге ювык миллет адабиятынынъ ваькиллерининъ язганлары да киргистилинген. Онынъ ишинде ногайлардынъ бес авторынынъ ятлавлары, сонынъ ишинде, Гульфира Бекмуратовадынъ кыска биографиясы эм бир неше ятлавлары да бар.

Биз шаьйир кызымызды келип турган мерекеси мен ак юрегимизден кутлаймыз эм ога берк ден савлык, узак оьмир эм поэзия йолында янъы бийиклевлерди сагынамаз.

С.Култаева

Г. БЕКМУРАТОВА

Курткашык

Ямгыр явды такылдап
Шоьлликке.
Сув куйгандай коьринеди
Шоьлмекке.

Шомылдырды шешекейди
Тамшылар.
Завыкланып баркылдайды
Бакалар.

Конды таза тамшыга
Куьпелек.
Кувып кетти куьпелекти
Куьшелек.

Ямгыр тымды астакырын
Шашылып.
Сав дуныяды бийледи
Курткашык.

Эмильге

Айтар эдим «кишкенекей маьлек» деп,
Такыйкага токтатпайды ланъкасын.
Айтар эдим «кишкенекей аьлек» деп,
Тек ювырып келип оьбе абасын.

Айтар эдим «балдай таьтли бебем» деп,
Балшыбынлар таласа деп коркаман.
Айтар эдим «ланъкасыннан бездим» деп,
Узак кетсем, сагынышка толаман.

Айтар эдим «сен тынълавсыз аьвлет» деп,
Кызыксынып тынъламаса эртеги.
Мен айтаман «аьр дайым даьвлет бол,
Юрегимнинъ кишкенекей оьзеги».

Хадислерден

* * *

Ата-ана бермеге болатаган энъ кыйматлы зат – тербия.

* * *

Иемиз Алла-тала Оьзининъ куллырына куьнде бес намаз кылмага буйырган.

* * *

Эртенъги хаьтелер аьдемнинъ коьп соьйлегенин-нен болады.

* * *

Билим алмага аьр дайым каст этинъиз, неге десе билим Алладан ийменуьвге аькеледи.

* * *

Аманатка берилген затты кайтармаган кисидинъ ийманлыгы болмас.

* * *

Куьншилик яхшы ислерди, курыган агашты ялын ашайтаган кимик йок этеди.

* * *

Дурыслыктан да, Алла-тала юмысак юрекли эм яхшылыклар этетаган аьдемди суьеди.

* * *

Хатын-кызларга ювык болмага эм ийги кепте яна-спага шалысынъыз.

Баспага аьзирлеген А.Култаев.

Дагыстан поэзиясынынъ классиги

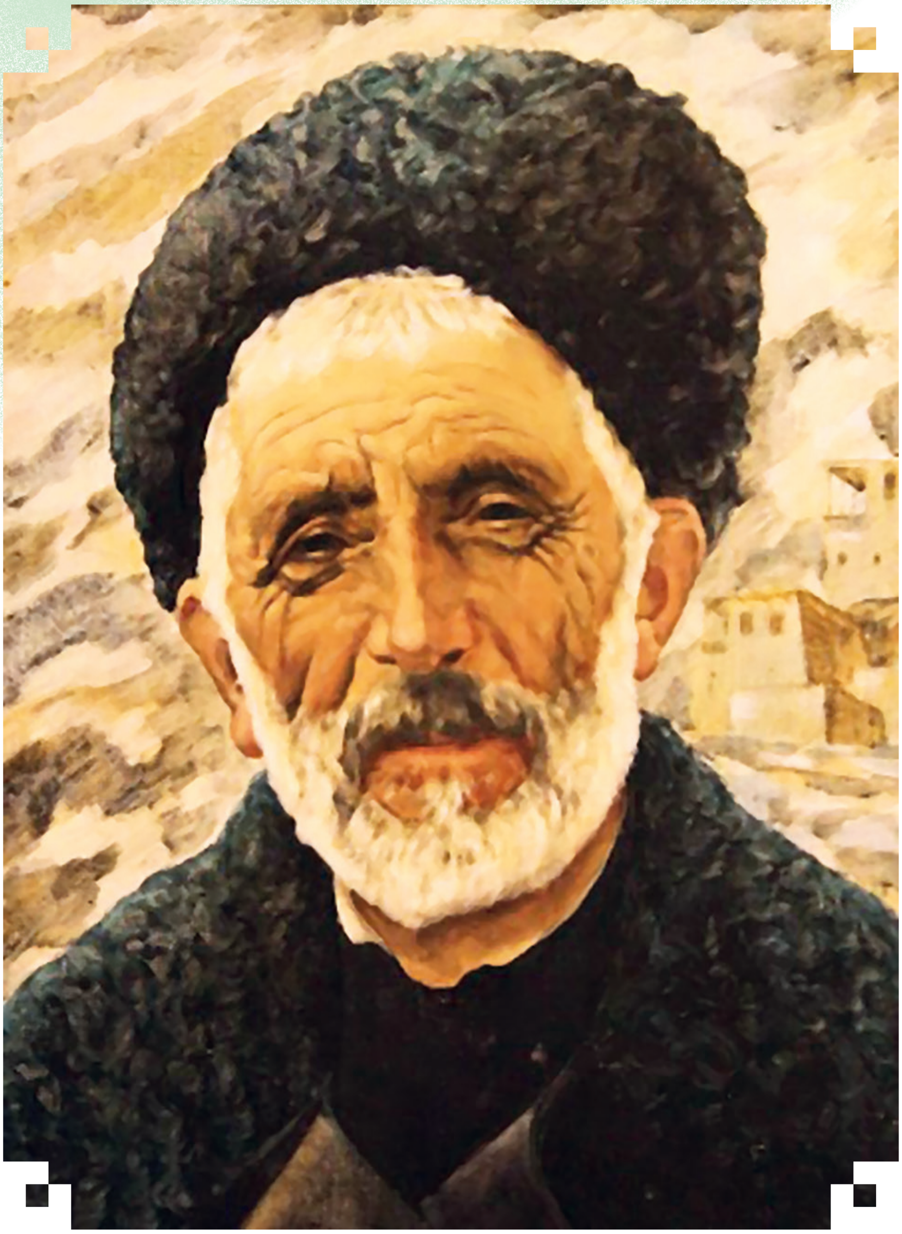

Дагыстан поэзиясынынъ классиги, Дагыстаннынъ халк шаьйири Гамзат Цадаса 1877 йыл 11 август куьн бизим республикамыздынъ Хунзах районынынъ Цада авылында ярлы эгиншидинъ аьелинде тувган. Яслайын ок ата-анасыз етим болып калган. Медреседе окыган эм арабша бек ийги билетаган болыпты.

Туьрли-туьрли ерлерде куллык эткен: оьз авылында судья болган, темир йолда эм агаш аьзирлевде куллык эткен. Бир кесек заман авар тилиндеги «Кызал байрак» газетасынынъ редакторы болып та ислеген. 1920 йылалрадан алып биринши ятлавлары баспаланган.

1934 йылдан алып СССР-динъ язувшылар Союзынынъ агзасы. Совет язувшылар Союзынынъ биринши съездининъ делегаты да болган.

Сав оьмирин язув ман йиберген эм онынъ китаплерининъ коьбиси балаларга багысланган. Олар орыс эм авар тилелринде Москвада эм Махачкалада шыкканлар. Шаьйир баснялар, эртегилер, ятлавлар эм пьесалар да балалар уьшин язган эм баспалаган.

Гамзат Цадаса 1951 йыл 11 июньде дуныядан кешкен. Шаьйирдинъ аты мутылмаган-Махачкалада, оьзининъ авылында онынъ эстеликлери эм онынъ атын юргистетаган орамлар эм баскалай затлар барлар. Авылында шаьйирдинъ уьй-музейи де ислейди.

Аьли шаьйирдинъ «Кишкей Патийге» деген балалар уьшин язылган ятлавын да беремиз.

С.Култаева.

Гамзат ЦАДАСА

Кишкей Патийге

Тилек сага, йиен кыз,
Атайынъды кешип кой.
Ийги тувыл хабарым,
Аьли сага айтарым.

Узак ерден алгасап,
Бизим уьйге мен кайттым.
Сенинъ атанъ акында,
Бар кайгылы хабарым.

Бар эди—ав мырады,
Сени коьзи коьрмеге,
Онълы—соллы сыпатынъды,
Таьтли этип оьберге.

Яза эди: «Кызыма
Аьруьв соьзлер айтынъыз.
Аьли уьшин мен-ав сав,
Кайтаякпан, каранъыз!»

Аьне соьйтип аьелин,
Суьйди тыныш этпеге.
Телеграмма да келген –
Осал аьли билгенге...

Поездке мен олтырып,
Эки куьн йолда болдым.
Санбата йок ол оьзи –
Мени коьрмеген коьзи.

Шинели мен кийинген,
Тыртыклары билинген,
Ап-ак халат астында,
Ятып тура. Маь кара...

Балашова касында,
Уьйкен авыр согыста,
Йигит кимик согысып,
Берген янын сувырып.

Козгалмайды, йок яны,
Карамага бир аьруьв.
Тавга карай сыпаты –
Болган кайтув мырады.

Тавда болган аьдет пен,
Окып дува мен оьзим,
Басына тас салдым,
Агып коьзден коьз ясым.

Тетейдинъ аявлысы,
Эки коьзим ярыгы,
Оьлди атанъ. Йок энди –
Коьреалмас ол бизди...

Аваршадан коьширген А.Култаев.

ШАЬЙИРЛЕР МЕН ЙОЛЫГЫС

«Дагыстаннынъ язувшылары – оьзлерининъ окувшыларына» деп аталган поэтикалык проектининъ рамкасында республикадынъ язувшылары эм шаьйирлери калаларда эм районларда оьзлерининъ окувшылары ман йолыгысларын оьткеруьв аьдетке кирип барады. Сондай йолыгыс Ногай районынынъ Кумлы авылындагы Джалалдин Шихмурзаев атындагы орта школасында да болган. Мектебтинъ окувшылары, окытувшылары эм олардынъ ата–аналары ман йолыгыска бу кезек Дагыстаннынъ язувшылар Союзынынъ секретари, ногай секциясынынъ етекшиси шаьйир, коьшируьвши эм публицист Анвар-Бек Култаев эм шаьйир эм коьшируьвши Алибек Капланов келгенлер. Школадынъ завучы Фейруза Абдунасова йыйылганларга келген конаклар кимлер боладылар эм олардынъ язган кайбир китаплери акында айтып озган.

Сонъ соьз Анвар-Бек Култаевке берилди. Ол оьзининъ соьзинде Дагыстан язувшылар Союзында 7 миллет секциясы, сонынъ ишинде ногай секциясы да куллык этетаганы эм оны ман ол оьзи 2000 йылдан алып етекшилик этип келетаганы, дагыстан халкларынынъ 14 тилинде адабиат шыгатаганы эм оьзи де кайдай темага эм неше китап язганы уьстиннен хабарлав этти. Оннан сонъ Ногай шоьлине, онынъ аьдемлерине, дослыкка багысланган бир неше ятлавларын ана эм орыс тилинде окып эситтирди.

Йолыгыста шаьйир эм коьшируьвши Алибек Капланов та кайсы йылдан алып поэзия ман каьрлейтаганы, кайдай темалар ога ювык экени акында айтты. Оьзининъ анага, авылына, табиатка багыслап язган ятлавларын окып алды.

Келген конакларга окувшылар, окытувшылар эм поэзия суьювшилер соравлар да бермей болмадылар. Эм оларга конаклар явапларын да бердилер.

З.Шугаипова.

Катранлы боькище
(орыс эртегиси)

Бурын—бурын заманда бир куртка ман карт яшапты экен. Олардынъ Танюша деп бир йиени де болган. Бир кере олар оьзлерининъ уьйлерининъ алдында олтыры эдилер. Касларыннан туваршы сыйырларды айдап баратаган эди. Сыйырлар да туьрли-туьрли болганлар: биревлери карасымал, биревлери ак, уьшинлери сары туьсли эм оьзгелей. Бир сыйырдынъ касында кишкей тана ювырады-кара дегенде кара туьсли. Бир де шоршыйды, бир де ювырады, каргыйды. Бир аьруьв дегенде аьруьв оьзи.

Сол заман Танюша айтады:

— Бизде де сондай бир кара тана болса экен...

Карт киси сол заман ойланады, ойланады эм бир ойга келеди: мен Танюшага тана табарман. Тек кайдан таппага керек-оны ол айтпайды.

Кеше де келип калады. Куртка ятып уйклайды. Танюша да уйкламага ятады. Тек карт киси уйкламайды эди. Ийт те уйклаган, тавыклар да уйклаган. Карттынъ уйкысы келмейди-ойласады. Сонъ аста-акырын кийинеди эм орманлыкка карап йолланады.

Орманлыкка келеди. Елка терегиннен катырынды йыйып баслайды. Бир толы шелек йыйып алады. Разы болып уьйине кайтады.

Куртка аьли де уйклайды. Танюша да ятыр. Мысык та уйклайды. Тавыклар да ятырлар. Тек бир карт уйкламай эди-ол танады ясайды.

Колларына тобанды алады, оннан танады ясайды. Доьрт таяк та алды эм олардан аяклар этти. Сонъ танадынъ басын этеди, муьйизин этеди. Сонъ баьрисин де катран ман бояды. Соны ман карт та катыран тана болды. Кара тана. Аьруьв тана. Карайды карт ога эм коьзлери де тоймайдылар эди. Тек не ди бир зат ога етпейди. Тек не зат етпейди экен?

Карайды карт-муьйизи бар, аягы бар, ама куйрыгы коьринмейди! Сонъ карт киси йип алады эм ога куйрык этеди. Ол куйрыкты ога салып та уьлгирмеди — тана йорык оьзи сарайга ювырып кетеди.

Эртен Танюша куртка ман турады. Азбарга шыгадылар. Азбар ишинде болса тана ювырап юри: оьзи капкара. Оьзи бек ыспай. Катыраннан этилинген тана. Куртка да суьйинеди, оны ман бирге Танюша да суьйинеди. Танюша азбарадан оьленлер йыйнады. Оны аькетип катыран танага ашатады. Оннан сонъ танады отлакка алып барды.

Сувдынъ ягасына шыгарады, от ясыл болган ерге. Аьруьв этип йипке байлады. А оьзи уьйге кайтып келеди. Тана болса, оьленди ашайды, куйрыгы ман онда-мунда булгайды.

Мине орманнан Мишка—аюв шыгып калады. Турады, турады, онда-мунда карайды-танады коьзлери коьрип калады. Тана болса арты ман аювга карап токтаган эди: козгалмайды. Тек куьннинъ коьзинде териси йылтырайды эди.

«Карашы ога, кайдай бир семиз, — деп ойланады Мишка-аюв, — мен оны ашайым. Эти аьруьв».

Соьйтип айтип, аюв аста-акырын

танага янасты эм оны кагып ыслады... тек ога ябысып калды-ав. Тана куйрыгын булгады эм уьйге кетти. Барады, барады...

Аюв коркады эм ога тилейди;

– Катыран тана, катыран боькше, мени орманлыкка йибертагы!

Тана юреди эм оьзи мен аювды суьйрейди.

Уьй алдында карт пан куртка эм Танюша олтырып турылар эди. Танады йолыгадылар. Караслар-ол оьзи мен бирге аювды алып келген экен.

– Мине сага тана! – дейди сонда карт. – Карашы ога, кайдай уьйкен аювды уьйге аькелгенин. Мен оннан оьзиме тон тигермен. Аюв тонын.

Аюв коркады эм тилейди:

– Карт, куртка эи Танюша мени йиберсенъиз не болады. Мен сизге орманнан ийги бал да аькелермен, ашарсыз тойып.

Боькшединъ кабыргасыннан карт аювдынъ аякларын босатты. Аюв орманга карап шапты. Тек онынъ ызын коьрип калдылар.

Экинши куьн Танюша тагы да танады бакпага шыгарды. Тана оьленди ашайды, куйрыгы ман онда-мунда булгайды. Мине орманлыктан боьри шыгып калады-куба туьсли боьри эди. Тоьгерегине карайды эм танады коьрип калады. Ол танага янасады эм тиси мен ябысады. Кабыргасына67 тислерин каптырады эм сол заман оьзи ога ябысып калмаспа. Боьри неде этеди, тек катыраннан босанып болмайды. Ябыскан. Босанып болмаягын билгеннен сонъ, боьри танага тилеп баслайды:

– Тана, тана, катыранлы тана! Мени орманга йиберсенъ не болады!

Тана болса эситпегендей болады эм уьйге карап кайтады. Барады, барады. Уьйге келеди. Карт боьриди коьреди эм айтады:

– Каратагы! Мине буьгуьн бизге танамыз кимди аькелген! Эндигисименде боьри тоны бар. Боьри коркады:

– Ийги, карт, мени орманга йибертагы, мен сага сол уьшин бир дорба козы алып келермен.

– Карт боьриди босатты эм ол орманга карап ювырып кетеди.

Экинши куьн де танады орманлыкка шыгарады кызалак. Тана юреди, оьлен ашайды, кыдырады. Куйрыгы ман ойнайды. Бирден орманлыктан коян шыгып калады. Танага карайды эм тамашасы келеди: мунда кыдыратаган бу не эткен тана аьши? Ога янасады эм тиеди. Йорык окына ябысып калмаспа танага.

– Ай, ай, ай! – деп коян йылап баслайды.

Тана барады, барады. Эм оны уьйине алып келеди.

– Кара сен ога, машалла бизим тана! – дейди карт. – Эндигиси мен кызымыз Танюшага да терисиннен бир аьруьв зат тигермизтагы.

Сонда коян-каьрип тилеп баслайды:

– Мени йиберинъизтагы. Мен сизге капыста эм Танюшага Кызыл венталар аькелерман.

Карт коянды босатады эм ол орманга карап куьшли кепте шавып кетеди.

Кеш болды. Уьйдинъ алдында куртка, карат эм Танюша олтырып турадылар эди. Карасалар аюв олардынъ азбарына карап шавып келеди. Оларга бир уьйкен дорба бал аькелген-мине сизге мунавы, – дейди ол.

Балды алып уьлгирмедилер, баягы боьри ювырып келеятыр эди. Ол болса бир дорба козы аькелген—маь сизге! – дейди ол да.

Козы алып олар уьлгирмеди – коян аякларына кысып капыста алып келген. Танюшага болса кызыл лента да аькелген. Булар сизге! – дейди ол да куванып. Бириси де оларды алдамаганлар эди. Баьриси де косылып суьйинедилер.

Орысшадан коьширилген

Турсын КАДРЫШЕВ

Сакинат

(хабар)

Сакинат авылда берекетли, оьзи де уста кыскаяклы деп саналатаган эди. Онынъ эткен асына аьдем тойып болмаган эди. Авылга кайдай сыйлы конак келсин, колхоз басшылары оны Сакинат уьйине аькетер эди.

Бир кайта алыс Кострома областиннен келген конак Сакинат кувырган кувырдагын бек суьйип ашады да:

– Сакинат, – деди, – асынъ бек аьлемет, сонынъ кайтип этилетаганын, айтсанъ, бек разы болар эдим. – Конак колына блокноты ман калемин алды.

Сакинат онынъ неге керегин анъламай, йылмайып конакка коьз таслап алды, сонъ, кирпиклерин йыйы-йыйы кагып, байына карады. Аубекир пишесине конактынъ тилегин анълаткан сонъ, Сакинат, оьктемсий берип:

– Ресейде ногай зиятпетлерин емеге суьетаган бар болса, уьйретейим, – деп конактынъ колындагы кагытка карап, билгенен айтты.

Пишесининъ усталыгын мактасалар, Аубекир де бир эли оьсип кетеди. «Кая кайсынъызда бар меним Сакинатымдай?» – деп ишинен бираз копарсып алады.

Сосы кишкей хабарды муны ман кутылмага да болаяк эди, тек бир зат эсиме туьссе, шегим катып куьелемен.

Яздынъ бир сыркыраган куьни. Обкомнан келген лектор туьс вакытта аьдемлерди клубка йыймага тиледи. Наьсипке, каты куьн эди. Лектор председательге окыяк лекциясынынъ темасын айтты. «Ва, сол ораза акында окылган лекциялардынъ саны да йок. Баршы, бирер картлар оьзинъе акыл уьйретсин!» – деп председатель ишиннен ойланса да, ойын лекторга билдирмеди. Артынсыра: «Кенем де бир йыллар арттагы затты тенълестирсенъ, кайда-кайда алдыга кеткенмиз. Аьне ясларымызга ораза дегенинъ дел хайыр» деп, бу бас деген ойын сызгышлап таслады.

Председатель оьзининъ орынбасарын шакырып:

– Давай, Аубекир, Сакинат зияпетлерин аьзирлесин, – деди.

– Рамазан, – деди анавы, бир аз тартынып, – сол хайырсыз ораза болмаган болса экен. Аьли Сакинаттынъ аьлин оьзинъ билесинъ.

– Оны коьрип алармыз, – деп председатель кылыплы куьлемсиреди.

Оразадынъ оны калды, курткалардынъ коьни калды деп, ораза кутылмага энди де он куьнлер калган эди. «Ал аьши, бийкемизге барып, тагы да бир ялынайык» деп Аубекир уьйине йоьнеди. Уьйде Сакинат байына:

– Оьлеятырсам да тургыстып иргеге тиреексинъ, кет, аяснънан от шыксын, – деп тутты.

Болган уьшин не бакырса да Сакинаттынъ аргы ягы йок эди. Эм ол:

– Не ажал, аькел аьши конагынъды, тек аракы-маракыды кой, – деп байын йылы шырайланып озгарды.

Аубекир клубка еткенде, халк таркап келеятыр эди. Председатель мен Аубекир, конакты алып, уьйге келдилер. Мунда сыпырага онъайласып олтырганлары да сол болды, председатель кисесиннен шыгарып, эки

«Пшеничныйды» салды. Аубекир, коьзининъ астыннан пишесине карай берип, стаканларды толтырды. Сонынъ арасында:

— Ва, Сакинат, сорпага коьтере туз салмапсынъ, — деп председатель казан пешке бараятырган кыскаяклыды токтатты. Сакинат кызарды, сонъ агарды.

Буларды анъламаган конак, балт-балт этип, председательге, сонъ Сакинатка карады. Рамазан, куьлемсиреп коьз кысты. А Сакинатка:

— Э-э, картаясынъ болар деймен, Сакинат, — деди.

— Кайтесинъ, Рамазан, сол берлисуьвди койтагы, — деп Сакинат осал аьлди кажавга айландыраяк болды.

— Ынанмасанъ увыртлап карашы, — деп Рамазан ога толы касыкты узатты.

Конак та бир зат анълап алган болса да ярайды, куьлкисин тегеран ыслап турды. Сакинат сорпады увыртлап карады да:

— Билип турыман, сенинъ шайпаклык этуьвинъди, — деп, саркылдап куьлди.

— Ва, Сакинат, оаразанъды аштынъ да! — деп Аубекир де кажавга кажав косты.

— Кайда ораза. Мен ораза кайзаман тутканымды да мутканман, — деп Сакинат тагы да бек яйнады.

— Аьши, ораза-мораза деп халктынъ да, оьзининъ де басынъды неге авыртасынъ, — деп Аубекир пишесин сыпарага олтыртты.

Ата-аналарга билуьв керек

* * *

Оьзинъиздинъ баланъызга аьр заман кызысынув тувдырмага шалысынъыз. Эгер дейим ол не бир зат пан разы тувыл болса, яде коьнъили бузылып турган болса, эш бир затсыз оны тынълап каранъыз. Ойламаныз, баладынъ маьселеси уьйкенинъ маьселесиннен бираз тоьмен болады деп. Оныкы да биринши кезекте болмага керек.

* * *

Эгер дейим сизинъ баланъыз бек аста кепте окыйтаган яде ийги кепте язбайтаган болса- оны бетлемеге шалыспанъыз. Болган шаклы коьп кере этпеге, коьмек бермеге шалысынъыз. Балады бетлеп турув-оларга энъ де куьшли эм коркынышлы савыты болады. Боьтен де, кишкейлерди аьдемлер турганлай бетлев эш бир керексиз затка саналады. Оны да ойланъыз.

* * *

Янынъызда балаларынъыз турганлай, школадынъ иси, окытувшылары, бир класста окыйтаганлары акында осал затлар айтпанъыз. Ол керексиз экен. Сиз оьзинъизше сол школа яде окытувшылар акында соьйтип ойлайтаган болсанъыз да. Бала деген ондай ойларды эм айтылатаган соьзлерди тез ок басына йыйып алады эм солай экен деп дайымга ойланады. Ол керексиз.

Баспага аьзирлеген С.Култаева.

Халк алатларына багысланды

Махачкаладынъ суьврет ясавшылар Уьйининъ выставкалар залында ДР-сынынъ язувшылар Союзынынъ эм «Дагыстан авыл» музейининъ яратувшылык проктининъ рамкасында болып, «Шаьйир эм уста» деп аталган дагыстан поэзиясынынъ кешлиги оьткерилди. Оны ашты эм юритти Дагыстаннынъ язувшылар Союзынынъ правление председателининъ орын басары Марина Ахмедова. Ол шара белгили болган дагыстан музыкантларынынъ эм халк алатларынынъ усталарына багысланган эди.

Республикадынъ яратушылык колледжлерининъ эм вузларынынъ студентлери мен йолыгыспага деп Дагыстаннынъ халк шаьйирлери Марина Ахмедова, Шейит-Ханум Алишева, Аминат Абдулманапова, Дагыстаннынъ язувшылар Союзынынъ миллет секцияларынынъ етекшилери Анвар-Бек Култаев эм Сувайнат Кюребекова келдилер. Олар оьзлерининъ миллет анълары эм алатлары акында хабарладылар эм оьзлерининъ сол темага язылган ятлавларын окыдылар.

Ногай шаьйири Анвар-Бек Култаев ногай халк арасында белгили болган домбра усталары эм халк анъларын йырлавшылар Каирбек Межитов, Ахмат Кульниязов, Яхъя Кудайбердиев йолдаслар акында кызыклы хабарлады эм оннан сонъ белгили ногай композиторы, домбрашысы эм йырав Яхъя Кудайбердиевке багысланган оьзининъ «Ногай домбрасы» деген ятлавын окып эситтирди.

Сондай кешликлер республикадынъ баскалай калаларында эм районларында да болмага кереги акында йыйылганлар айтпай болмадылар. Искусствовед эм публицист Татьяна Петенинадынъ айтувы бойынша, мундай кешликлер халклардынъ музыкалык искусствосы ман таныспага ийги амаллар береди. Боьтен де, бизим ясларга ондай шаралар бек ярайдылар.

А.Утеев.

Сол бетте берилетаган соьзлерди онь беттеги клеткаларга коьширип, яны соьзлер ясап, соларды кулланып, бир кишкей хабар туьзип караньыз.

кой → йок
кас →
тек →
тас →
щек →
кый →
суьт →
кым →
таз →
сыт →
кус →
сык →
тас →
нык →
сан →
ата →
кыт →
кат →
йик →
туьк →

«Лашын» журналынынъ окувшыларына бир неше соьзлерди тавып, точкалардынъ орынларына язбага деп тапшырма бериледи. Аьне сол явапларды редакцияга язып йибермеге боласыз.

1.

Олтыры бир карт атай,
Юз туьрли тон ябылган.
Ашып оны сен кара,
Йылаяксынъ, ол.....

2.

Оьзи болса ал юзли,
Туьси ясыл, алабай.
Аша, ашылар коьнъил,
Секерден таьтли оьзи.
Аша, ют сен, бол сабыр –
Атын айтсам ол – ....

3.

Кийими бар уьстинде,
Етпис кепте оралган.
Азбарда ол аьр кимде,
Бар язлыкта яйылган,
Барма алып, ал аша –
Мен айтайым, бу – ......

4.

Сары туьсли, Саьрсемби,
Аягында ойнайды.
Тие калса, куьн саьвле,
Онда–мунда карайды.
Караганга яраган,
Атын айтсам, ол –.....

5.

Азбарда эм авлакта,
Шашсанъ, оьсе, шашып бил!
Кызыл, конъыр каравга,
Уьзип ал да уьйге ил.
Авызда даьм калдырган,
Халк биле бу –.....

Соколёнок

ISSN№0206-

Лашын

4/2017

июль - август

Иллюстрированный детский журнал.
Издается один раз в два месяца.

Учредитель :
Министерство печати и информации РД.

Регистрационный номер
ПИ №ТУ05-00348 от 01.12.2016г. выданный управлением Роскомнадзора по Республике Дагестан.

Издается с января 1990 г.

Главный редактор
Мурад Ахмедов

Редколлегия:
А.Исмаилов (зам. гл. редактора)
Т.Зургалова (отв. секретарь)
А.Култаев
Б.Кулунчакова
М.Авезов
С. Майлыбаева
С. Култаева (редактор выпуска)

Худ. редактор З.Даганов
Тех.редактор Т. Лузина
Художник номера А. Самарская

Выход в свет 07.08.2017 г.
Тираж 250 экз.
Заказ №86

Типография: ООО «Издательство «Феникс пресс»
Адрес типографии: 367018, РД, г. Махачкала, ул. Петра I, 61.

Редакция и издатель: Государственное бюджетное учреждение Республики Дагестан «Редакция республиканских литературных журналов «Соколёнок» и «Литературный Дагестан».

Адрес редакции и издателя: 367025, РД, г. Махачкала, ул. Даниялова, 55.

Электронный адрес редакции:
litdag@mail.ru

Ногайский язык.
Индекс: на год - 63238,
на полугодие - 78432.

Цена свободная.